

Душанка С. ЗВЕКИЋ ДУШАНОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 02. 10. 2017.
Прихваћен: 27. 10. 2017.

РЕЧНИЦИ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО НЕМАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА***

У раду се указује на вишеструки значај коришћења различитих типова речника у оквиру наставе предмета Српски као нематерњи језик, како у фази припреме наставника за час, тако и током рада ученика на часу. Акцент је, овом приликом, на приказу различитих типова задатака који подразумевају рад ученика с речником. Приложени текстови, и с њима у вези формулисани задаци, прилагођени су достизању или провери остварености појединих стандарда који су дефинисани документом *Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих*.

Кључне речи: Српски као нематерњи језик, речници, Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик, настава.

1. У Србији се настава, осим на српском, реализује и на албанском, босанском, бугарском, мађарском, румунском, русинском, словачком и хрватском језику. Предмет Српски као нематерњи језик обавезан је од првог разреда основне школе за ученике који наставу похађају на једном од ових језика. Услед мањих или већих разлика између матерњег и српског језика, као и услед слабијих или интензивнијих контаката с говорницима српског језика, предзнање, темпо којим напредују током школовања и ниво владања српским језиком ових ученика на крају основног образовања, или по завршетку средње школе, веома је различит. То су околности које се морају узети у обзир приликом формулисања образовних стандарда и исхода, израде програма, уџбеника и пратећих приручника, све до конкретног рада на часу. За успешну реализацију наставе овог предмета и достизање очекиваног нивоа

* dusazd@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и граматичка истраживања* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

владања српским језиком од кључног је значаја да наставу изводе стручно и методички квалификовани наставници.

2. Владање језиком подразумева разумевање и способност употребе одређеног фонда речи у језичком и комуникативном контексту. У почетној фази усвајања језика, код ученика чији матерњи језик није сродан српском и који живе у претежно хомогеним срединама, међу којима многи у школу полазе без предзнања српског језика, захтеве треба минимизирати. То значи да треба издвојити основна граматичка средства и основни фонд речи, који ће се постепено проширивати.¹ Оквирни фонд речи којима ученици треба да овладају током једног циклуса образовања одређен је Стандардима.² На крају општег средњег образовања очекује се да ученик на основном нивоу разуме и користи 1000–1400 речи, док за средњи ниво оквирни број речи износи 1400–1800. На годишњем нивоу то је око 100–120 нових речи и израза на основном, односно око 120–150 нових речи и израза на средњем нивоу.³

3. Које ће се речи увести зависи од узраста, с којим треба да буду усклађене теме и текстови наведени у Програму за предмет Српски као нематерњи језик. Значење непознатих речи, по правилу, објашњава наставник. Припремајући се за обраду наставне јединице одређује се за избор нових речи и начин њихове семантизације. Методски поступак приликом семантизације зависи од карактеристика одређене лексичке јединице. Наставник има на располагању различите могућности које се, начелно, могу сврстати у визуелне и вербалне. Методичка литература о настави нематерњег језика (другог или страног) не препоручује превод на матерњи језик, нарочито када је значење нове речи могуће прецизно и економично објаснити на језику који се учи. Објашњење за ово одређење налази се у томе да је потребно формирати чврсте везе унутар језика који се учи да би се смањила интерференција матерњег језика.

За који год поступак да се определи, приликом припреме за објашњење речи наставник треба да консултује различите типове једнојезичких и двојезичких речника. Нарочито када се има у виду да су многе речи вишезначне, а контекст је тај који указује на то с којим је значењем дата реч употребљена. Стога се препоручује објашњење нових речи у контексту. Наставник се одређује и за то да ли нове речи треба да уђу у активан фонд ученика или остају у пасивном. Да би се активно овладало одређеним речима, неопходно је организовати додатне вежбе како би се реч појавила и употребила у већем броју примера у различитим контекстима.

¹ О комплексности питања критеријума за одабир лексичке грађе пише Ј. Дражић (2008: 14–18) наводећи да се при избору лексичких јединица узимају у обзир језички параметри (фреквентност, дистрибуција, диспонибилност, обухватност и савладљивост) и нејезички фактори (потребе корисника, циљеви учења и узраст циљне групе).

² Уп. Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих (Службени гласник РС, бр. 55/2017 од 2. 6. 2017. године). У даљем тексту: Стандарди.

³ За напредни ниво није одређен број речи.

4. Оспособљеност ученика за коришћење речника предвиђена је Стандардима.⁴ Коришћење речника уграђено је у стандарде који дефинишу вештину разумевања различитих типова текстова. Употреба речника ради разумевања текста који ученици самостално читају појављује се у стандарду за крај другог циклуса основног образовања на средњем нивоу: „СН.2.2.2. Уз помоћ речника чита и разуме шаљиве народне приче, народне песме и прилагођене изборне књижевноуметничке и књижевнонаучне текстове” и у стандарду за крај општег средњег образовања на основном нивоу: „2.СН.1.3.4. Чита са разумевањем, уз помоћ речника, књижевне, стручне или информативне текстове различитих форми и садржаја”. Способност употребе речника предвиђена је, дакле, за ону фазу учења језика у којој већ постоји солидно предзнање.

Рад са речником не треба поистовећивати с учењем језика путем грама-тичко-преводне методе, која се одавно показала као неефикасна у практичном владању језиком.⁵ Заправо, употреба речника од стране ученика има за циљ њихово осамостаљивање у учењу, развијање способности самосталног долажења до информација и у настави се примењује само повремено, као једна од многих разноврсних активности, како би се оставило довољно простора за развијање различитих језичких и комуникативних компетенција. Када је реч о самосталном раду ученика с речником, може се поставити питање остваривања принципа економичности.⁶ Наиме, временски је брже уколико реч објашњава наставник, али, с друге стране, знања до којих ученици долазе самостално, рад у који улажу своје интелектуалне способности, трајнија су, те, у крајњем исходу, и рад с речником, добро осмишљен и организован, даје трајније и дугорочне резултате.

У даљем тексту овога рада дају се примери рада с речником, који могу послужити и као вежбе за достизање одређеног стандарда, али и као задаци за проверу остварености стандарда.

4.1. Кратка српска народна басна *Бик и зец* садржи претежно лексику која би требало да буде позната ученицима на крају другог циклуса основног образовања на средњем нивоу. Ови ученици су већ у извесној мери оспособљени за разумевање нових речи и на основу контекста. Ипак, може се очекивати да понеку реч неће разумети, те је предвиђено да их провере у речницима. Да би се проверило глобално разумевање прочитаног текста, конструисане су реченице које треба допунити на основу текста. У басни се појављују и глаголи *спазити* и *умакнути*, који не припадају основном фонду

⁴ У Приручнику за наставнике *Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих* (Крајишник/Звекић Душановић 2017) објашњена је концепција овог документа, дефинисани су појмови компетенција, исхода и стандарда, описани су стандарди на три нивоа постигнућа (основном, средњем и напредном), појашњена је подела на наставне области (Језик, Књижевност и Језичка култура) и дати су примери задатака за проверу остварености стандарда за све циклусе образовања.

⁵ Бројна је литература у којој се може наћи историјски преглед теорија и метода наставе страног језика, с указивањем на њихове предности и недостатке. Од домаћих аутора издвајамо Ј. Вучо (2009), Д. Точанац Миливојевић (1997), Н. Кремзер (1983), О. Дурбаба (2011), В. Раичевић (2007).

⁶ Уп. о принципу економичности код П. Илића (1998: 50–52) и М. Николића (2006: 157–163).

речи, али имају синониме (*спазити – угледати, приметити; умакнути – побегћи*) који су ученицима вероватно познати. Задатак је пронаћи их у речнику (уп. Прилог 1 овога рада).

4.2. Читање с разумевањем, уз помоћ речника, Стандардима је предвиђено за основни ниво на крају општег средњег образовања. Такав начин рада могућ је приликом обраде различитих типова текстова. За ову прилику одабран је информативни текст о српским војницима у Првом светском рату, тачније о специфичној врсти хлеба којом су се хранили. Основни ниво на крају средњег образовања прописује активно владање лексичким фондом од 1000 до 1400 речи и израза, што подразумева да је пасивни и нешто већи. Одабрани текст садржи лексику која би углавном требало да буде позната ученицима и да омогући глобално разумевање текста. У тексту су издвојене речи за које се процењује да ученицима нису познате и чија значења треба да пронађу у речницима да би текст разумели и у детаљима. Препоручује се рад с једнојезичним речником. Све наведене речи проверене су у РСЈ. Приликом прегледа ових лексема у речнику примећено је да неке имају више значења, од којих је једно најадекватније у датом контексту. Ученици треба самостално, управо на основу контекста, да одаберу оно које је одговарајуће. Такође, има примера за чије је потпуно разумевање потребно даље трагати у речнику. На пример, за придев *ражен* у РСЈ стоји: *који је од ражи*. Оваква дефиниција није довољна уколико није позната именица *раж*. Неопходно је, дакле, потражити значење и те именице, а то је *врста житарице*. Уколико није позната ни именица *житарица*, рад се наставља тражењем њеног значења. Долази се до податка да је житарица *назив за жито било које врсте које служи за исхрану, цереалије*. А *жито је назив за једногодишње биљке од чијег се плода меље брашно за хлеб (пшеница, јечам, кукуруз, раж, овас итд.)*. Слично је и с именицом *гипкост* за коју се у РСЈ налази следеће објашњење: *особина онога који је гибак, онога што је гипко*, а затим су наведени синоними: *савитљивост, еластичност; покретљивост, окретност, грациозност*, од којих *грациозност* свакако не одговара контексту, док су *покретљивост* и *окретност* најадекватнији. Међу издвојеним речима има и оних чији су описи комплекснији, а разумевање је једноставније уколико се дође до њихових антонима. На пример, придев *сит* дефинисан је на следећи начин: *који је утолио (своју) глад, који се довољно нахранио*. На основу овога ученици могу открити антоним овог придева – *гладан*, те решење задатка може бити и негирани антоним – *није гладан*. И за именицу *цивил* у РСЈ стоји да је *грађанско лице (за разлику од војног)*, те се може закључити да *није војник*.

Да би се проверило разумевање ових речи и да би започео процес њиховог увођења у активни фонд, након одређивања значења издвојених речи решава се задатак у којем наведене речи треба употребити у новом реченичном контексту.

4.3. Рад са речником се, наравно, не мора ограничити само на достижање стандарда у којима се они експлицитно наводе. Има и оних који су такође погодни да се на часу организују задаци и вежбе који ће подразумевати употребу речника. На пример, за остваривање стандарда предвиђеног за

крај другог циклуса основног образовања на средњем нивоу који одређује фонд речи којима треба овладати и области које су обухваћене тим фондом, а који гласи: „СН.2.1.1. Активно користи лексички фонд од 1.000 до 1.400 речи укључујући основне појмове из школских предмета, а пасивни фонд му дозвољава да разуме говор вршњака матерњих говорника”, такође је сврсисходно повремено организовати задатке и вежбе с речником. Наиме, говор вршњака обилује лексиком која не припада стандардном језику, у њему се појављују бројни жаргонизми, а англицизми су такође постали незаобилазни. Стога је за разумевање вршњачке комуникације неопходно да ученици овладају и најфреквентнијим изразима таквих типова. Задатак који захтева употребу речника страних речи налази се у Прилогу 3 овога рада. У њему се налази конструисани текст који обилује англицизмима честим у језику тинејџера. Од ученика се тражи да истакнуте англицизме замене домаћим речима и изразима. Овакав тип задатка развија способност разумевања свакодневне комуникације вршњака, али, указујући на могућност употребе домаћих речи, развија и језичку културу ученика.

4.4. Речници се могу користити у процесу развијања различитих компетенција. Тако се, на пример, на крају општег средњег образовања на средњем нивоу очекује да ученик влада основним терминима струке: „2.СН.2.1.1. Активно користи лексички фонд од 1400 до 1800 речи; влада основним терминима своје струке, односно области интересовања” као и да „2.СН.2.3.3. Резимира основни садржај предавања или писаних текстова из струке која га интересује користећи стручне изразе; на задату тему прикупља и обрађује податке и јавно их излаже; прави једноставну презентацију на задату тему повезујући информације у линеарном и нелинеарном тексту”. Један од видова достизања ових стандарда може укључивати и рад с двојезичним речником. Наставник проналази текстове из струке на матерњем језику и даје упутства. Задатак ученика састоји се у пажљивом самосталном ишчитавању текста и припреми за презентацију на српском језику осталим ученицима. Оваква активност погодна је за рад у групама, при чему свака група добија другачији текст. Тада свака група има задатак да припреми излагање које ће саопштити члановима других група. Овакав начин рада је природнији, будући да само неки ученици располажу информацијама, а од њихове вештине да их изложе зависи разумевање од стране других ученика. Да би сви ученици активно учествовали и пратили излагања, група може припремити питања на која ће остали ученици моћи да одговоре након презентације. Пример оваквог начина рада на часу налази се у Прилогу 4 где су дати кратки текстови из области технологије млинарства, преузети из уџбеника за средњу школу. Будући да су ученицима садржаји ових текстова познати на матерњем језику, од слушалаца се може очекивати да, на основу описа, сами открију о којој се житарици ради.

4.5. Напредни ниво стандарда на крају општег средњег образовања подразумева владање језиком и књижевнојезичком нормом на нивоу изворног говорника, у складу с узрастом (2.СН.3.1.1.). За богаћење речника ученика од којих се може очекивати достизање овог нивоа стандарда може се осмислити задатак који ће им активирати познавање устаљених израза, честих у

српском језику. У Прилогу 5 налази се задатак у којем се од ученика тражи да објасне значења израза који имају заједничку компоненту *хлеб*. Дати су изрази, ученици самостално, уз проверу у речнику, описно одређују њихова значења. Потом изразе употребљавају у реченичном контексту који сами конструишу.

5. У раду су предочене неке могућности коришћења речника на часовима предмета Српски као нематерњи језик. Од природе текста, циља часа, компетенција које се желе развијати, зависиће опредељење наставника за организацију часа који ће укључивати консултовање речника. Наравно, рад с речницима није доминантан метод на часовима овог предмета. Он се организује повремено, с јасно дефинисаним циљем који се жели постићи, а то је, првенствено, оспособљавање ученика за самосталан рад. Навикавајући се на употребу речника ученици развијају свест о томе да не мора свака информација потећи од наставника, да и сами, ван школских услова, могу развијати своје компетенције у циљу задовољења најразноврснијих интелектуалних, практичних и комуникативних потреба.

ЛИТЕРАТУРА

- Бурзан/Каџиба 2016:** М. Burzan, А. Kacziба, *Srpsko-mađarski rečnik*, Novi Sad: Forum.
- Васић и др. 2001:** V. Vasić, T. Prčić, G. Nejgebauer, *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj.
- Вучо 2009:** J. Vučo, *Kako se učio jezik: Pogled u istoriju glotodidaktike od prapočetaka do Drugog svetskog rata*, Beograd: Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine – Filološki fakultet.
- Дражић 2008:** J. Dražić, *Minimalne leksičke i gramatičke strukture u srpskom kao stranom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Дурбаба 2011:** О. Дурбаба, *Теорија и пракса учења и наставе страних језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Илић 1998:** П. Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси (2. прерађено и допуњено издање)*, Нови Сад: Змај.
- Клајн/Шипка 2006:** И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Крајишник/Звекић Душановић 2017:** В. Крајишник, Д. Звекић-Душановић, *Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих: приручник за наставнике*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.
- Кремзер 1983:** N. Kremzer, *Osnove metodike nastave nemačkog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Николић 2006:** М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности (4. издање)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих (Службени гласник РС, бр. 55/2017 од 2.6.2017. године).

Палич 1988: Е. Palics, *Magyar-szerbhorvát kézikönyv*, Budapest: Terra.

Раичевић 2007: V. Raičević, *Opšta metodika nastave slovenskih jezika u inoslovenskoj sredini*, Beograd: Zavod za udžbenike.

РСЈ 2007: *Речник српскога језика* (ур. Мирослав Николић), Нови Сад: Матица српска.

Точанац Миливојев 1997: Д. Точанац-Миливојев, *Методе у настави и учењу страног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Dužanka S. Zvekić Dužanović

DICTIONARIES IN TEACHING SERBIAN AS SECOND LANGUAGE

Summary

The subject *Serbian as a Second Language* is attended by students who attend classes in one of the languages of national minorities. Language governance implies understanding and the ability to use a particular fund of words in an appropriate linguistic and communicative context. In teaching Serbian as a Second Language it is necessary to carefully take into account the choice of words for the purposes of the initial level of language acquisition at a younger age and to gradually increase vocabulary.

The paper points to the multiple importance of using dictionaries in this subject, both in the preparation phase and in class. Teachers should regularly consult them in order to adequately prepare for the explanation of the words that students should learn. Students should become independent, trained and get used to the independent use of dictionaries. On this occasion, the emphasis of the paper is on the presentation of various types of tasks that involve students' work with dictionaries. The enclosed texts, and the formulated tasks related to them, are adapted to reach or check the realization of certain standards defined by the document *General Standards of Achievement for the Serbian as a Second Language for the end of the first and second cycle of compulsory education, general secondary education and basic adult education*.

Key words: Serbian as a Second Language, dictionaries, General Standards of Achievement for the Serbian as a Second Language.